



Európska únia
Európsky sociálny fond

Moderné vzdelávanie pre vedomostnú spoločnosť / Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ

Ľubica Hollá

Prevenca porúch reči u detí v MŠ

2015

Publikácia bola vydaná a financovaná z prostriedkov ESF
v rámci národného projektu Profesijný a kariérový rast
pedagogických zamestnancov.
ITMS kód projektu 26120130002
ITMS kód projektu 26140230002

Prevencia porúch reči u detí v MŠ

Ľubica HOLLÁ

Bratislava 2015

Názov: **Prevencia porúch reči u detí v MŠ**

Autor: PaedDr. Ľubica Hollá

Recenzenti: Mgr. Eva Mrenicová
PaedDr. Bibiána Novakovová

Vydavateľ: Metodicko-pedagogické centrum v Bratislave

Odborná redaktorka: Mgr. Sylvia Laczová

Grafická úprava: Ing. Monika Chovancová

Vydanie: 1.

Rok vydania: 2015

Počet strán: 56

ISBN **978-80-565-1408-5**

Obsah

Úvod	5
1 Vývin reči	6
1.1 Vývin reči podľa jazykových rovín	6
2 Najčastejšie druhy narušenej komunikačnej schopnosti vyskytujúce sa v predškolskom veku	10
2.1 Dyslália	10
2.2 Oneskorený vývin reči, narušený vývin reči – vývinová dysfázia	13
2.3 Mutizmus	16
2.4 Vývinová neplynulosť, zajakavosť	17
3 Pedagogická diagnostika v oblasti rozvoja komunikačných zručností u detí predškolského veku	19
4 Špecifikácia pojmu jemná motorika artikulačných orgánov – oromotorika	22
5 Artikulačné orgány	23
5.1 Anatómia pohyblivých artikulačných orgánov	24
5.2 Fyziológia pohyblivých artikulačných orgánov	27
6 Metódy na rozvoj jemnej motoriky artikulačných orgánov v predškolskom veku	31
6.1 Charakteristika metodiky <i>Zajko Japi</i>	32
6.2 Aplikácia metodiky <i>Zajko Japi</i>	34
Záver	37
Zoznam bibliografických odkazov	38
Prílohy	41

Úvod

„Reč ako dorozumievací prostriedok medzi ľuďmi zaradila by som, obrazne povedané, na prvé miesto medzi sedem divou sveta. Možnosti, ktoré reč obsiahle a celkovým uplatnením dáva ľudstvu, rovnajú sa najväčším vynálezom, aké bol, je a bude schopný mozog človeka utvoriť.“

Margita Figuli

Pohyb, ktorý je u človeka základným predpokladom zdravého a harmonického rozvoja, ako aj rozvoja jeho funkčných schopností si vyžaduje primeranú úroveň motorických zručností.

Na základe vývoja motoriky a mozgu sa sformovala aj ľudská reč, ktorá je základným dorozumievacím prostriedkom človeka s človekom a prostriedkom vzájomnej výmeny informácií v medziľudskej komunikácii. Vývin reči je jedným z najvýznamnejších vývinových prínosov pre dieťaťa a človeka vôbec. Detská reč sa utvára na jednej strane na podklade vonkajších podnetov, pričom dospelí ľudia sú rečovými vzormi a na druhej strane na základe vnútorných faktorov, celkového nervovo-psychického vývinu dieťaťa. Na vývin reči je potrebné zabezpečiť priaznivé podmienky, opierajúc sa o zásadu názornosti, primeranosti a vychádzajúc z osobitostí vývinových stupňov reči.

V jednotlivých častiach vzdelávacieho programu sa zaoberáme vývinom detskej reči z rôznych pohľadov, poukazujeme na to, aké najčastejšie druhy narušenej komunikačnej schopnosti sa v predškolskom veku môžu vyskytovať. V učebnom zdroji prezentujeme jednu z možností pedagogickej diagnostiky v oblasti reči, ktorú si pedagogický zamestnanec môže zrealizovať sám v predškolskom zariadení. Prínosnou časťou je podrobne rozpracovaná metodika *Zajko Japi*, prostredníctvom ktorej môžu pedagógovia vo veľkej miere prispieť k správne mu vývinu reči u detí predškolského veku.

1| Vývin reči

Vývin reči je fyziologický proces, ktorý môžeme rozdeliť do piatich období:

- Obdobie pragmatizácie (0. – 1. rok)
- Obdobie sémantizácie (1. – 2. rok)
- Obdobie lexemiizácie (2. – 3. rok)
- Obdobie gramatizácie (3. – 4. rok)
- Obdobie intelektualizácie (po 4. roku života)

Jednotlivé vývinové obdobia vystihujú najtypickejšie procesy, ktoré v danej fáze prebiehajú. Neznamená to však, že človek si jednotlivé aktivity predtým alebo potom neosvojuje. Ide o to, že v danom období tento proces vrcholí, resp. prevláda. (Lechta 1995)

1.1| Vývin reči podľa jazykových rovín

Vývin reči posudzujeme z hľadiska štyroch jazykových rovín: foneticko-fonologickej, morfológicko-syntaktickej, lexikálno-sémantickej a pragmatickej jazykovej roviny.

1.1.1| Foneticko-fonologická rovina

Spomedzi jednotlivých jazykových rovín môžeme foneticko-fonologickú rovinu sledovať ako prvú, už čoskoro po narodení. Dieťa počas prvých troch mesiacov reaguje na svoje okolie prevažne reflexne, napríklad sací reflex, obranný, alebo lapací reflex, ktoré mu pomáhajú regulovať okolie tak, aby uspokojovalo jeho základné potreby. V druhého mesiaca sa k reflexom pripájajú silné komunikačné nástroje – úsmev a smiech. Dieťa reaguje úsmevom na hlas alebo tvár známej osoby a smiechom vyjadruje radosť pri spoločných

hrách s rodičom. Ku koncu druhého mesiaca sa k repertoáru dieťaťa pridáva hrkútanie. Dieťa vydáva melodické samohláskové zvuky pripomínajúce hrkútanie vtákov (napr. aaaa, eeee, ...). V nasledujúcom období, približne od troch mesiacov, dieťa začína objavovať svet okolo seba. Je už oveľa aktívnejšie, začína robiť „náhodné objavy“. Vydáva zvuky, ktoré pripomínajú spoluhlásky – k, g, b, p, m a iné. Hovoríme, že dieťaťko džavoce (pudové džavotanie). Najprv vydáva krátke zvuky ako „ba“, „du“, neskôr sú to reťazce zvukov „mamamamama“, alebo „babababa“. Nie sú to však prvé slová, lebo nič konkrétne neoznačujú a nevyjadrujú žiadny zámer, úmysel (Horňáková 2005). Kľúčovým momentom vo vývine reči je obdobie prechodu od pudového džavotania k napodobňujúcemu džavotaniu. Až od tohto štádia napodobňujúceho džavotanie možno hovoriť o vývine výslovnosti v pravom zmysle slova. Schopnosť zvukovou cestou rozlišovať hlásky sa začína prejavovať okolo 6. – 8. mesiaca a končí sa okolo 6. roku života dieťaťa. Ide teda o pomerne dlhý vývinový proces.

Základom vo foneticko-fonologickej rovine je **sluchové rozlišovanie hlások a ich výslovnosť**. Rečové orgány spĺňajú všetky predpoklady na správnu artikuláciu v období 2. až 3. rokov. Vývoj výslovnosti sa riadi pravidlom najmenejšej námahy. Podľa tohto pravidla tvorí dieťa najprv samohlásky, potom perné spoluhlásky (B, P, M), palatálne spoluhlásky (T, D, N) až po najobťažnejšie artikulácie hlásky, ako sú S, C, Z, Š, Č, Ž, L, R (Bednářová 2011).

Do 5 rokov považujeme nesprávnu výslovnosť za fyziologickú – normálnu, prirodzenú. Po tomto období je už nutné vyhľadať odbornú pomoc, pretože je málo pravdepodobné, že sa výslovnosť upraví spontánne sama.

1.1.2| Morfológicko-syntaktická rovina

V tejto rovine sledujeme používanie jednotlivých slovných druhov, ohýbanie slov (časovanie, skloňovanie), tvorbu viet a súvetí (Bednářová 2012).

Z hľadiska **morfológie** sa v reči dieťaťa s narastajúcim vekom mení zastúpenie jednotlivých slovných druhov. Dieťa ako prvé používa podstatné mená a neskôr slovesá. Často sa však medzi prvými slovami vyskytujú tzv. onomatopoické citoslovčia (pí-pí, bé, bác). V období medzi 2. – 3. rokom nastáva aj v tejto oblasti veľký pokrok. Dieťa používa čoraz viac prídavných

mien, osobných zámen. Najneskôr začínajú deti používať číslovky, predložky a spojky. Po 4. roku života už deti zvyčajne používajú všetky slovné druhy. Z hľadiska **flexie** začína dieťa medzi 2. – 3. rokom života postupne skloňovať a používať slovesnú konjugáciu. Ako prvá sa ustáluje kategória rodu, potom čísla a nakoniec pádu. Pomerne dlho spôsobuje dieťaťu problémy aj tvorenie dokonavých sloves, ale najmä stupňovanie prídavných mien.

Pokiaľ ide o **syntax**, dieťa začína približne v 1,5. – 2. roku života zvyčajne používať dvojslovné vety a asi 2,5 – 3-ročné už obvykle tvorí aj viacslovné vety. Pre slovosled je dlho typické, že slovo, ktoré má pre dieťa emocionálne kľúčový význam, kladie často na prvé miesto vo vete. Medzi 3. a 4. rokom života sa už objavuje tvorba súvetí. U detí staršieho predškolského veku možno pozorovať aj pribúdanie počtu viet s priamou rečou.

Do štvrtého roku života považujeme neobratnosti v tvarosloví a skladbe za fyziologické – fyziologický dysgramatizmus (*dysgramatizmus* – porucha schopnosti vyjadrovať sa gramaticky správne). Ak dysgramatizmus pretrváva i neskôr, môže to okrem iného svedčiť o narušenom vývine reči, resp. intelektu (Bednářová 2011).

1.1.3| Lexikálno-sémantická rovina

Táto jazyková rovina poukazuje na **pasívny** a **aktívny slovník**, t. j. **porozumenie** reči (percepčná zložka) a **vyjadrovanie** (expresívna zložka). Okolo 10. mesiaca života dieťaťa môžeme sledovať začiatky rozvoja pasívnej slovnej zásoby. Dieťa začína „rozumieť“ reči dospelých. Porozumenie poznáme podľa toho, že dieťa na pokyn reaguje motorickou reakciou (napr. otočí sa, ukáže vec, urobí pá-pá). Aktívna slovná zásoba sa obvyčajne začína rozvíjať u dieťaťa vo veku 1 – 1,5 roka. Dieťa sa učí, že pomocou slov môže označovať osoby a predmety, t. j. slová (znaky) začínajú nahrádzať reálne predmety. Prvé slová chápe dieťa všeobecne napr. „haf-haf“ je všetko chlpaté a má štyri nohy. Keď už dieťa pozná a ovláda viac slov, pozorujeme opačnú tendenciu. Dieťa pokladá slová iba za názvy jednej, určitej veci, pričom každá vec akoby mala svoje vlastné meno napr. „pacik“ je iba praclík. Na rozvoj reči je dôležité všetko pomenovať (všetko čo dieťa vidí, počuje, robí, prežíva). Tým dochádza k pevnému, jasnému spojeniu medzi predmetom, činnosťou a slovom

(znakom). Nie je teda náhoda, že dieťa medzi 1,5. – 2. rokom života začína klásť otázky „Kto je to?“ „Čo je to?“ – prvý vek otázok a medzi 3. – 4. rokom je druhý vek otázok typu „Prečo?“ „Kedy?“ (Bednářová 2011). Pasívna slovná zásoba je väčšia ako aktívna, jej najprudší rast môžeme evidovať približne do 3. roku života.

1.1.4| Pragmatická rovina

Táto jazyková rovina sa venuje používaniu reči v praxi, v sociálnom kontexte. Ide o zručnosti, ako je **vyžiadanie** alebo **oznámenie informácie, vyjadrenie vzťahov, pocitov, zážitkov a udalostí**. V 2. – 2,5. roku dieťa uprednostňuje verbálnu formu komunikácie. Od 2,5. – 3. roku sa dieťa pomocou reči učí dosahovať ciele (tzv. regulačná funkcia reči). Ďalším prejavom pragmatickej roviny je **konverzačná schopnosť** (t. j. výmena rolí v dialógu, udržovanie témy). Okolo 3. – 4. roku dieťa prejavuje schopnosť konverzáciu nielen naviazať, ale ju aj udržať, rozvíjať, pokračovať v nej. Súčasťou tejto roviny je tiež používanie prvkov neverbálnej komunikácie ako je mimika, gestikulácia a hlavne očný kontakt. Vzájomná súhra verbálnych a neverbálnych prvkov je pre malé dieťa veľmi dôležitá. Pokiaľ to čo hovoríme, nezodpovedá reči nášho tela (ako sa tvárime, ako to rozprávame), je pre dieťa náročné takúto informáciu spracovať, porozumieť jej. Dieťa nevie, ako má na takúto výpoveď reagovať (Bednářová 2011).

2| Najčastejšie druhy narušenej komunikačnej schopnosti vyskytujúce sa v predškolskom veku

V predškolskom veku sa môžu u detí objaviť rôzne druhy narušenej komunikačnej schopnosti. Medzi najčastejšie patrí dyslália, oneskorený vývin reči, narušený vývin reči – vývinová dysfázia, mutizmus a vývinové narušenie plynulosti reči – zajakavosť.

2.1| Dyslália

Podľa Lechtu (2000) „*dysláliu možno definovať ako neschopnosť používať jednotlivé hlásky alebo skupiny hlások v komunikačnom procese podľa príslušných jazykových noriem*“.

Dyslália postihuje foneticko-fonologickú rovinu:

- **fonetická úroveň** (neschopnosť vyslovovať),
- **fonologická úroveň** (neschopnosť používať).

Z terminologického hľadiska treba upozorniť aj na potrebu diferencovať medzi **chybnou výslovnosťou** (t. j. dysláliou) a medzi **nesprávnou výslovnosťou** (tzv. fyziologickou dysláliou), ktorá je do určitého veku prirodzeným fyziologickým javom. Z vývinového hľadiska (Lechta, V. 1990):

- fyziologickú dysláliu (do 4. – 5. roku dieťaťa),
- predĺženú fyziologickú dysláliu (do 7. roku),
- patologickú dysláliu (po 7. roku).

Podľa rozsahu klasifikujeme dysláliu (Lechta, V. 1990):

- dyslália **universalis** (úplne nezrozumiteľná reč),
- dyslália **multiplex** (ťažko zrozumiteľná reč pre cudziu osobu),
- dyslália **parciálna** (chybne vyslovovaná jedna hláska, príp. skupina hlások z jedného artikulačného okruhu (napr. S, C, Z).

Etiológia vzniku dyslálie môže byť rôznorodá (Lechta, V. 1990):

- dedičnosť,
- nesprávny rečový vzor,
- narušené sluchové, zrakové vnímanie,
- poškodenie dostredivých, odstredivých nervových dráh,
- poruchy CNS,
- nesprávny postoj prostredia – maznanie dospelých,
- iné.

Z hľadiska pohlavia je výskyt dyslálie v pomere 6 : 4 v neprospech chlapcov. Najčastejším druhom dyslálie je *sigatizmus a rotacizmus*, ktoré patria súčasne aj k najnápadnejším druhom dyslálie.

Sigmatizmus je nesprávne a chybné tvorenie sykaviek, t. j. hlások c, s, z, dz, č, š, ž, dž. Zložitý a jemný artikulačný mechanizmus sykaviek a náročnosť na výdychový prúd vzduchu, sluchovú diferenciáciu spôsobujú, že nedostatky vo výslovnosti sú veľmi časté a majú najrôznejšie formy.

Artikulačná náročnosť hlásky R, ktorá si tiež vyžaduje presnú súhru artikulačných orgánov, vedie k častým chybám, ktoré sa môžu vyskytnúť v troch formách – **mogilália** (mogirotacizmus) – hláska R sa vynecháva, **paralália** (pararotacizmus) – hláska R nahrádza inými hláskami, a to najčastejšie l, j, v, h, d, alebo patologická forma, keď sa hláska R tvorí na inom, nesprávnom artikulačnom mieste a akustický dojem je odlišný.

Pokiaľ skúmame výskyt dyslálie z vekového hľadiska, pozorujeme klesajúci výskyt chybnej, resp. nesprávnej výslovnosti s narastajúcim fyzickým vekom. Najpruďší pokles možno pozorovať vo veku 5 – 9 rokov.

Priebeh odstraňovania dyslálie musí byť systematický a pozostáva zo štyroch základných etáp Lechta (1990):

- **prípravné cvičenia** – cvičenia motoriky rečových orgánov, fonematického sluchu,
- **vyvodenie hlásky:**
 - nepriame metódy: napodobňovanie rozličných zvukov, napr. had ssss,
 - priame metódy: správne postavenie hovoridiel, práca pred zrkadlom,
 - z pomocnej hlásky: napr. hlásku C vyvodíme z hlásky T (septom vyslovujeme predĺžené tttttt a vznikne cccccc),

- **fixácia hlásky:**

- v slabikách: (dieťa opakuje vyvedenú hlásku v spojení so samohláskou – napr. SI, SE SA SO, SU, najskôr samostatne, potom slabiky navzájom kombinujeme napr. SI – SE, SO – SU, ...),
- v slovách: (vyvedenú hlásku trénujeme na začiatku slova, na konci slova, v strede slova, napr. Cap, peC, opiCa),

- **automatizácia hlásky** – vedieť používať hlásku v bežnej komunikácii.

Vzhľadom na to, že našou prioritou je ukázať, ako môže pedagogický zamestnanec podporovať vývin reči detí v predškolských zariadeniach, budeme sa venovať len prípravným cvičeniam zameraným na rozvoj motoriky artikulačných orgánov – rozvoj oromotoriky. Pri dyslálii uprednostňujeme **aktívne** prípravné **cvičenia**. Aktívne cvičenia sú zamerané na špecifiká motoriky pier, jazyka, sánky a mäkkého podnebia (podľa toho, z akej artikulačnej oblasti je nacvičovaná hláska a podľa spôsobu jej artikulácie), aby nastalo maximálne priblíženie k artikulačnému pohybu potrebnému na jej vyslovenie.

Napríklad na správnu výslovnosť hlások T, D, N, L, R je potrebné, aby dieťa vedelo zdvihnúť jazyk na ďasno tesne za horné zuby – nacvičuje sa oblizovanie hornej a dolnej alveoly s postupným zväčšovaním čelustného uhla.

Podľa Kutáľkovej (1996) sa z dôvodu jednoduchšieho nácviku využíva **zrak** (zrkadlo), **hmat** (daného miesta sa najskôr dotkneme prstom alebo drevenou špachtľou), prípadne **chuť** (príslušné miesto môžeme natrieť medom, alebo lekvárom). Pohyb je potom spojený s väčším množstvom informácií a dieťa si ho lepšie zapamätá. Pohyby sa realizujú bez hlasu, aby sa zbytočne nevyvoľávala predstava o hláskach, ktoré dieťa ešte nevie alebo artikuluje nesprávne. Len čo dosiahne pohyblivosť pier, jazyka, sánky a mäkkého podnebia a koordinácia určité hranice, dieťa hlásku „objaví“ samo – to znamená, že ju začne dieťa samo tvoriť. Cviky robíme nenásilnou a hravou formou. Zámerné neuvádzame, v ktorom veku by malo dieťa ten či onen pohyb zvládnuť. Sú deti, ktoré ich zvládnu bez akýchkoľvek cvičení veľmi skoro, iné sa ich „krvopotne“ učia pri reedukácii výslovnosti ešte tesne pred začiatkom školskej dochádzky. Preto je dôležité zistiť, čo dieťa vie a pomaly, nenásilne zvyšovať nároky na presnejšie predvedenie alebo väčší rozsah pohybu. Kalendárny vek tu nezohráva takú úlohu ako postupné zlepšovanie výkonu (Kutáľková 1996).

2.2| Oneskorený vývin reči, narušený vývin reči – vývinová dysfázia

Sú deti, ktoré začínajú rozprávať podstatne neskôr. Veľa z nich povie svoje prvé vedomé slovo až okolo druhého roku. Niekedy sa síce prvé slovo objaví okolo jedného roku, ale vývoj sa zastaví na niekoľkých slovách a pomerne dlho nepokračuje.

Tri roky sa považujú za hranicu, keď končí obdobie predĺženej fyziologickej bezrečnosti (Kutáľková 1996). Ak dieťa nerozpráva ani po treťom roku alebo rozpráva menej ako je v tomto veku zvyčajné a stav sa výrazne nemení, ide už o *oneskorený vývin reči*.

Príčinou oneskoreného vývinu reči môže byť aj porucha sluchu, preto je v tomto období (od 1,5 – 3 rokov) potrebné vyšetriť sluch dieťaťa. Ak dieťa **dobre počuje a reaguje na bežné slovné výzvy**, hoci málo komunikuje alebo vôbec a nijako sa nelíši od svojich rovesníkov, nemusíme prepadať panike (Kutáľková 2002).

Prejavy oneskoreného vývinu reči:

- dieťa nekomunikuje,
- dieťa rozpráva málo (cca aktívna slovná zásoba je 10 – 20 slov),
- okrem rodičov mu nik nerozumie,
- často sa u detí vyskytuje porucha výslovnosti – čo zhoršuje zrozumiteľnosť,
- niektoré deti rozprávajú v krátkych vetách, ale gramaticky nesprávne (zlý slovosled, nesprávne koncovky, ...).

Príčiny oneskoreného vývinu reči (Kutáľková 2005):

- nedostatočná komunikácia v domácom prostredí (rodičia málo komunikujú s dieťaťom, neodpovedajú na otázky dieťaťa, ...),
- príliš starostlivá výchova (rodičia urobia všetko za dieťa a dieťa nemá potrebu komunikovať),
- dôsledok niektorej formy ľahkej mozgovej dysfunkcie (ide o drobnú poruchu v mozgu – funkciu nervovej sústavy alebo pomalšie zrenie nervových dráh),
- dedičnosť,
- iné.

Základom úspechu je, keď dieťa zistí, že reč prináša príjemné zážitky – pohladenie, pochvalu, splnenie prianí – pre dieťa príjemné veci.

Zvláštnym typom oneskoreného vývinu reči je *narušený vývin reči* – *špecificky vývinová dysfázia*, ktorá vzniká na podklade poruchy CNS (Zelinková 2001).

Mikulajová (1995) definuje vývinovú dysfáziu ako štrukturálne a systémové narušenie jednej alebo viacerých, prípadne aj všetkých oblastí vývinu reči (osvojenie si foriem materinského jazyka) vzhľadom na chronologický vek dieťaťa.

Dôležité je diferencovať medzi *dysláliou* a *vývinovou dysfáziou*. Mikulajová, Rafajdusová (1993) považujú za dysfatické také dieťa, ktoré má primárne narušený vývin reči vo fonologickej, morfológicko-syntaktickej, lexikálno-sémantickej a pragmatickej rovine, a to v impresívnej aj expresívnej oblasti. O vzniku týchto porúch na báze mozgovej patológie svedčí výskyt pozitívnych známkov v anamnéze, v aktivite, v grafomotorike, jemnej motorike a verbálno-akustickej pamäti. Intelektové schopnosti variujú a zvyčajne sa pohybujú v pásme širšieho priemeru, s charakteristickým rozdielom medzi tzv. verbálnou a názorovou zložkou v prospech názorovej.

U dysfatických detí sú veľmi časté poruchy oromotorickej praxie. Nedostatočná je pohyblivosť pier, líc, jazyka. Deti nedokážu napodobniť mnohé i pomerne jednoduché pohyby a grimasy. Dyspraxia je zjavná pri pokuse nafuknúť líca „ako balón“, či striedavo nafukovať raz jedno, raz druhé líce, urobiť „opičku“ (zasunúť jazyk pod spodnú peru). Viac ako kinestetická prax je narušená dynamická organizácia orálnych pohybov. Ťažkosti deťom robí najmä striedanie antagonických pohybov (protichodných, opačných pohybov). Jazyk je všeobecne málo pohyblivý, dieťa má ťažkosti plynulo pohybovať jazykom do kútikov úst vpravo a vľavo, skoro vždy viazne elevácia jazyka (dieťa nevie dvihnúť vyplazený jazyk smerom k špičke nosa). To všetko sa vo veľkej miere podieľa na chybnej artikulácii.

Problémy s dynamickou organizáciou pohybov ako uvádzajú Mikulajová, Rafajdusová (1993) sa najvýraznejšie prejavujú pri striedaní oromotorických pohybov, keď po vykonaní jedného je veľmi ťažké prejsť na druhý, vznikajú perseverácie a chybné imitácie. Napríklad v úlohách, kde za sebou nasledujú

viaceré jednoduché izolované pohyby, ako zošpúliť pery a potom sa usmiať, vyceriť zuby a potom vyplaziť jazyk, je prechod z jednej polohy do druhej trhaný. Postavenie pier tu zotráva v jednej polohe a dieťa nie je schopné zmeniť ho, aj keď má pred sebou imitačný vzor. Všeobecne možno povedať, že dysfunkcie v oblasti rečovej motoriky spôsobujú artikulačnú neobratnosť, ktorá zhoršuje celkovú zrozumiteľnosť rečového prejavu.

Kutáľková (2002) dopĺňa, že niekedy dieťa vníma zvuk, presne si ho „naprogramuje“, ale nezrelá obratnosť rečových artikulačných orgánov neumožní zvuk presne realizovať (dyspraxia). Inokedy sú artikulačné orgány obratné, ale podobné zvuky dieťaťu splývajú, takže výsledok je opäť nepresný (dysgnózia) a do tretice – všetko môže byť v poriadku, dieťa dobre vníma aj napodobňuje, ale len na úrovni slabík, alebo krátkych slov. Dlhšie slová nedokáže vysloviť v prirodzenom tempe (dyskoordinácia).

Pri terapii oromotoriky oneskoreného a narušeného vývinu reči sa tak vraciame k ich primárnym funkciám spojeným s dýchaním a prijímaním potravy (napríklad dychové cvičenia, nácvik sania, fúkania, oblizovania atď.), ktoré stimulujeme, rozvíjame na účely artikulácie. Z hľadiska rozvíjania reči im treba venovať mimoriadnu pozornosť. V tomto prípade možno aplikovať tzv. *pasívne a aktívne cvičenia*.

Pasívne cvičenia – aplikujeme hlavne v útlom veku, resp. v ťažších prípadoch narušeného vývinu reči, keď je v popredí klinického obrazu najmä dyspraxia rečových orgánov. Ide predovšetkým o masáže rečových orgánov, ktoré treba začať realizovať hneď ako matka zbadá odchýlky vývinu reči. Možno aplikovať masáž svalstva sánky a úst, dráždenie (šteklenie) rečových orgánov, aktivizáciu pier a jazyka pomocou cukru. Jednoduchými krúživými pohybmi sa svalstvo rečových orgánov posilňuje a aktivizuje. Deti často pri príjemnej masáži vydávajú dlhšie alebo kratšie rozlične diferencované zvuky. Tým, že ich „echovito“ napodobňujeme, môžeme ich zafixovať, alebo často aj vyprovokovať.

Aktívne cvičenia – pri oneskorenom a narušenom vývine reči ich možno úspešne realizovať skupinovou formou práce. Učiteľ, rodič, logopéd atď. pri hre predvádza deťom primerané pohyby, činnosti a oni ho napodobňujú. Patria sem cvičenia na fúkanie (do papiera, *bublifuku*, píšťalky), no primárne sú cvičenia na rozvoj motoriky pier, jazyka, sánky a mäkkého podnebia.

2.3| Mutizmus

Mutizmus (onemenie) je náhla strata už vyvinutej reči. Príčinou môže byť duševný úraz, zľaknutie, veľké vzrušenie a podobne. Postihnutý mutizmom má snahu dorozumievať sa s druhými ľuďmi ukazovaním a pod., no čím viac sa snaží, tým má väčší útlm reči. Táto porucha patrí do odbornej lekárskej starostlivosti psychiatra (pedopsychiatra), foniatra (foniatrickými metódami sa vybaví hlas) a logopéda (z hlasu sa logopedickým nácvikom vytvárajú hlásky, slabiky a slová). Odstraňovanie mutizmu je veľmi náročné, namáhavé a vyžaduje si veľa trpezlivosti (Antušeková 1995).

Mutizmus môže byť (Lechta 1990):

- psychotický – u dospelých,
- nepsychotický – u detí.

U detí rozlišujeme mutizmus:

- **elektívny** (výberový) – spája sa s negativistickým postojom. Prejavuje sa útlmom reči za určitých okolností a voči určitým osobám. Príčinou je obava alebo neistota v cudzom prostredí. Vzniká väčšinou v spojení so školou (aj materskou). Dieťa obvyčajne nehovorí v škole pred učiteľkou, ale vonku a doma hovorí bez zábran (Antušeková 1995).
- **totálny** – dieťa nekomunikuje s nikým.

Moderný prístup v terapii je založený na kolektívnych metódach. Základom je získať **dôveru** dieťaťa a následným nadviazaním priateľského vzťahu sa upraví aj porucha reči. Veľmi efektívne sú spoločenské hry, pohybové hry, kartové hry, rolové hry, divadielko, telefonovanie, rytmické cvičenia, posilňovanie mimických svalov, pri ktorých sa vystupňuje emocionálna zaangažovanosť dieťaťa do takej miery, že často „zabudne“ na reč a spontánne sa prejaví zvolaním, slovom, vetou, ... Na tieto prejavy nereagujeme a nerobíme z nich rozruch (Lechta 1990).

2.4| Vývinová neplynulosť, zajakavosť

V ranom detstve sú prejavy narušenia plynulosti reči bežné. Dieťa môže opakovat' slová alebo frázy, robiť v reči prestávky, meniť reč v priebehu prehovoru alebo vkladať do viet hlásky. Pri vývinovej *neplynulosti* reči nepozorujeme nadmernú námahu, alebo psychické napätie. Avšak bežná vývinová *neplynulosť* môže prerásť do poruchy, tzv. začínajúcej zajakavosti.

Hlavné známkami zajakavosti:

- zvýšená námaha,
- napätie svalstva pri hovorení.

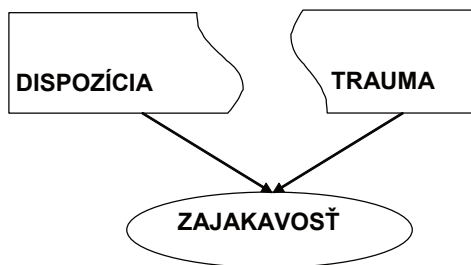
Dieťa zvyčajne opakuje časti slov – klony, nie celé slová (napr. bu-bu-bubon), predlžuje niektoré slová – tony (napr. mmmmmačka) alebo niekedy nedokáže slovo naštartovať (Hornákoná a kol. 2005).

Príznamy zajakavej reči (Lechta 1990):

- narušené dýchanie (nepravidelné, povrchné, ...),
- narušená fonácia (hlasivky sú buď kvôli spazmu uzavreté, alebo otvorené),
- narušená artikulácia (tony, klony),
- dysprozódia (monotónna reč, prípadne zrýchlená, kolísavé tempo),
- embolofrázie (rôzne vsuvky hm, aa, no, ...),
- parafrázie (hľadanie synonymných výrazov),
- narušené koverbálne správanie (grimasy, ...),
- logofóbia.

Príčiny zajakavosti:

- **dispozícia** – sklon rodičov k neurotickému chovaniu, dedičnosť, slabší typ nervovej sústavy, LMD, zdravotné oslabenie, ...,
- **trauma** – okolnosť, ktorá priamo vyvolá poruchu, napr. precvičovanie ľávák, nevhodné výchovné metódy, rozvod, smrť v rodine, ...



Čím je dispozícia silnejšia, tým menšia trauma stačí, aby sa dieťa začalo zaja-
kávať. O zajakavosti hovoríme, ak časové trvanie od objavenia sa prvých prí-
znakov je viac ako šesť mesiacov. Kritickým obdobím sú tri roky, keď dochá-
dza k prudkému zreniu CNS. Zajakavosť postihuje viac chlapcov ako dievčat
v pomere 4 : 1. Dieťa si neuvedomuje, že má problémy v komunikácii, alebo
si to uvedomuje len nejasne, a preto ho na ne netreba upozorňovať.

Čo nesmieme robiť pri zajakavosti dieťaťa (Kutáľková 2005):

- nesmieme dieťa opravovať a nútiť ho, aby znovu a správne zopakovalo vetu,
- nesmieme dieťa preťažovať a zahrŕňať ho množstvom zážitkov,
- nesmieme dieťa nútiť do vecí, ktoré sú mu nepríjemné (recitácie, spanie po tme, ...),
- dieťa si svoje ťažkosti neuvedomuje, preto nesmieme dopustiť, aby si ich začalo všímať,
- nesmieme dovoliť, aby dieťa išlo do neznámych situácií nepripravené. Je potrebné dieťa dopredu na zmenu pripraviť (napr. keď ide na vyšetrenie k lekárovi, ...).

3| **Pedagogická diagnostika v oblasti rozvoja komunikačných zručností u detí predškolského veku**

Pedagogickú diagnostiku komunikačných zručností môže urobiť učiteľka v materskej škole (MŠ) u detí predškolského veku sama, ak nemá možnosť realizácie logopedickej depistáže v MŠ odborníkom – logopédom. Pedagogickou diagnostikou komunikačných zručností si učiteľka urobí prehľad o výslovnosti chybných hlások u detí a po istom časovom odstupe môže zistiť (minimálne 3 mesiace, najlepšie po pol roku) či sa výslovnosť problémových hlások zmenila.

Na zistenie problémových hlások je potrebné postupovať podľa artikulačných okruhov, tak ako ich uvádzame v nasledujúcom zozname slov (pozri Zoznam slov na vyšetrenie výslovnosti hlások – Príloha 3).

V tomto zozname slov je výskyt jednotlivých hlások najskôr na začiatku slova, v strede slova a potom na konci slova (napríklad cibuľa, opica, valec). Slová v zozname sú zoradené podľa Antušekovej (1989), ktoré autorka vo svojej práci dopĺňa aj obrázkovým materiálom k slovám.

Na pedagogickú diagnostiku učiteľka potrebuje:

1. zoznam slov na vyšetrenie výslovnosti hlások, prípadne obrázkový materiál,
2. záznamový hárok (pozri Záznamový hárok pre zoznam slov – Príloha 4), pero,
3. tichú a vyvetranú miestnosť, kde bude pedagogickú diagnostiku realizovať,
4. dve stoličky – učiteľka a dieťa sedia tvárou oproti sebe, aby dieťa dobre videlo artikulačné orgány učiteľky,
5. diagnostiku realizuje v dopoludňajších hodinách (9.00 – 11.00 hod.), príp. po spánku (14.30 – 15.30 hod.).

Metodický postup pedagogickej diagnostiky

Zoberieme si **zoznam slov** a povieme deťom:

„Teraz ti budem hovoriť slová, aby som zistila, aký máš šikovní jazyček. Opakuj po mne.“ Každé slovo povieme dieťaťu len raz. Nenechávame mu veľa času, aby sa mohlo na slovo „pripraviť“ a zopakovať ho. Snažíme sa slová hovoriť plynule za sebou, aby dieťa opakovalo spontánne – prirodzene a zistili sme jeho skutočnú úroveň výslovnosti.

- ✓ Keď dieťa slovo zopakuje nesprávne, zaznamenáme si jeho nesprávnu výslovnosť na začiatku, v strede alebo na konci slova, podľa toho kde nastala chybná výslovnosť, do záznamového hárku pre zoznam slov a až potom mu povieme ďalšie slovo.

Ak máme k dispozícii **obrázkový materiál** hovoríme deťom:

„Teraz ti budem ukazovať obrázky, aby som zistila, aký máš šikovní jazyček. Povieš mi, čo je na obrázku, ktorý ti ukážem, nakreslené – čo tam vidíš.“

- ✓ Deťom postupne ukazujeme obrázky. Keď dieťa pomenuje obrázok chybnou výslovnosťou, zaznamenáme si ju do záznamového hárku. Pedagóg si pri pedagogickej diagnostike hlások môže všímať:
 - či dieťa danú hlásku vynecháva (napr. *rak* – dieťa vyslovuje *ak*)
 - či dieťa danú hlásku nahrádza inou hláskou (napr. *rak* – dieťa vyslovuje *lak*)
 - či dieťa vyslovuje danú hlásku chybné z nejakého iného dôvodu (napr. vypadnuté predné zuby, skrátaná jazyková uzdička pod jazykom)
- ✓ Deťom obrázky nepomenovávame, pokiaľ dieťa nevie obrázok pomenovať, napovieme mu. Keďže sú v zozname slová a obrázky, ktoré už dnešné deti nemusia poznať, je možné ich podľa potreby aktualizovať (dištančná úloha pre poslucháčov: tvorba obrázkového materiálu sykavky – C, S, Z, DZ, Č, Š, Ž, ĎZ).
- ✓ Pedagogická diagnostika je časovo nenáročná, trvá približne 5 minút.

Záver pedagogickej diagnostiky

Kedy je vhodné vyhľadať odbornú pomoc?

1. ak zaznamenáme šesťmesačnú stagnáciu vo výslovnosti chybných hlások dieťaťa,

2. ak dieťa neartikuluje hlásky alebo ich artikuluje chybné z vývinového hľadiska podľa artikulačných okruhov (pozri tabuľka Vývin hlások podľa artikulačných okruhov – Príloha 2),
3. ak je výslovnosť dieťaťa tak narušená, že mu učiteľ nerozumie.

Cieľom pedagogickej diagnostiky nie je posúdenie druhu a stupňa narušenej komunikačnej schopnosti (v tomto prípade dyslálie) – to je v kompetencii logopéda, ale ide o orientačnú informáciu o priebehu vývinu reči po zvukovej stránke. Táto informácia má z hľadiska prevencie veľký význam.

Napríklad aj pri komunikácii s rodičom, ktorého dieťa má ťažkosti s výslovnosťou, môže učiteľ na základe zrealizovanej pedagogickej diagnostiky odporučiť odbornú logopedickú pomoc.

4| Špecifikácia pojmu jemná motorika artikulačných orgánov – oromotorika

Ľudská reč sa sformovala v závislosti od rozvoja motoriky a vývoja mozgu. Motorika (z latinského slova **motus** = pohyb) je súhrn všetkých pohybov ľudského tela, celková schopnosť (hybnosť) organizmu (Vašek 1995).

Medzi základné zložky motoriky patria:

- spontánne pohyby (vykonávané z vlastného pudu),
- reflexné pohyby (vykonávané na určitý podnet),
- zámerné pohyby (voľné, podľa určitého plánu, na určitý účel),
- expresné pohyby (prejavy určitého psychického stavu).

V logopedickej diagnostike treba diferencovať medzi tzv. hrubou a jemnou motorikou.

Hrubou motorikou sa označujú pohyby celého tela, pohyby všetkých svalových skupín (Vašek 1995).

Jemnou motorikou sa podľa viacerých autorov rozumie predovšetkým motorika ruky, kým napr. Bohme sem zaraďuje aj motoriku hovoridiel, mimiky a gest.

Motorika artikulačných orgánov je jednou zo základných podmienok realizácie rečového prejavu. Je to hybnosť a koordinácia svalov, orgánov zúčastňujúcich sa na artikulácii.

Synonymické výrazy používané v tejto oblasti sú: motorika hovoridiel (Kutáľková 1996), oromotorická praxia (Mikulajová, Rafajdusová 1993), orálna praxia (Cséfalvay 1995), oromotorika (Cehulová 2001), motorika rečových orgánov (Lechta 1990).

5| Artikulačné orgány

Ludská reč je jedna z najdôležitejších a najjemnejších úkonov, ktoré musí organizmus zvládnuť a vzniká pomerne zložitou prácou orgánov, ktoré nazývame rečovými orgánmi. Rečové orgány rozdeľujeme do troch skupín:

- dýchacie (respiračné),
- hlasové (fonačné),
- hláskovacie (upravujúce, artikulačné, modifikačné).

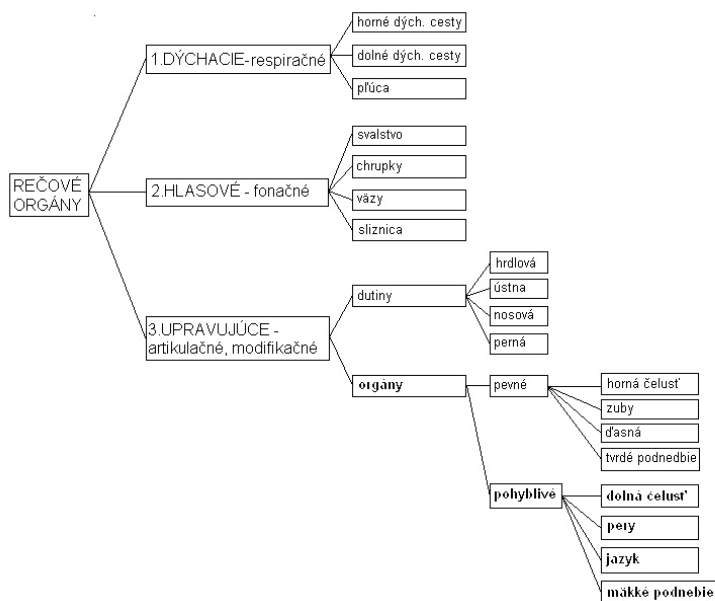
Dýhacie – pri tvorení hlasu a reči je potrebné vedome regulované dýchanie, vedomé a správne dýchanie sa nevyhnutne predpokladá najmä pri náročnom hlasovom alebo rečovom prejave (pri speve, pri recitácii, pri prednáške a pod.).

Hlasové – ide o tvorenie hlasu, ktorý vzniká medzi hlasivkami a pri popisovaní hlasu môžeme hovoriť o jeho sile, výške a o zafarbení.

Hláskovacie – ide o tvorenie reči. Ako vidieť hlas a reč sú dve veci, hlas ešte nie je reč. Hlas sú schopné vydávať aj zvieratá, hudobné nástroje, avšak hlásť, článkovať hlas, a tak tvoriť reč je schopný len človek. Hláskovanie sa nazýva artikuláciou a z toho dôvodu, že hláskovacie orgány sa v odbornej literatúre nazývajú **artikulačnými orgánmi** (Mistrík 1984). Na prehľadnenie uvádzame schému rečových orgánov (obr. 1).

Artikulačné orgány sú uložené v dutine nad hrtanom. Sú to tri dutiny: *ústna, nosová a hrdlová (niekedy aj perná)* (Dvončová, Nádvorníková 1977). Primárnou funkciou je prijímať potravu a regulovať dýchanie, sekundárnou funkciou rozumieme rezonanciu hlasu a artikuláciu, t. j. článkovanie alebo tvorenie hlások.

K artikulačným orgánom patria *jazyk, pery, sánka, podnebie, čapík, zuby, dasná a horná čeľusť*.



Obr. 1 Rečové orgány

5.1| Anatomia pohyblivých artikulačných orgánov

5.1.1| Jazyk

Jazyk (lingua) je hlavný orgán ústnej dutiny. Má tvar trojuholníka – pri koreni je široký a smerom k špičke sa zužuje. Pri koreni sa pripája k sánke (mandibule) a k jazylke (hyoidnej kosti), ktorá je súčasťou skeletu lebky. Po stranách sa koreň jazyka pripája k stenám hltana, dutine, ktorá tvorí zadnú časť úst. Zadná časť jazyka – **koreň** sa zväčšuje k hltanu. Predná časť sa skladá zo širokého **tela** – **chrbta** (dorsum), ktorý sa dopredu zužuje a tvorí **hrot** – **konček** (apex) jazyka. Hrot je veľmi voľný, lebo je pripútaný k ústnej spodine iba sliznicovou riasou – **jazykovou uzdičkou** (frenulom). Na jazyku rozlišujeme hornú plochu – **dorsum**, spodnú plochu a okraj jazyka – **margo**. Styk hornej a spodnej plochy jazyka voláme **ostrie**. Na hranici tela a koreňa jazyka je hraničná brázda v podobe písmena „V“ otvoreného dopredu.

Jazyk sa skladá z troch vrstiev:

- sliznice,
- väzivovej šlachoviny,
- svaloviny.

Svalovina je priečne pruhovaná a snopce sa prepletajú v troch na seba kolmých smeroch. Spoločne so svalmi, ktoré prichádzajú z okolia, umožňuje jeho veľkú celkovú pohyblivosť aj schopnosť meniť rýchlo tvar.

Väzivová šlachovina zakrýva svalovinu a tvorí pevný podklad na pripojenie *sliznice*.

Povrch jazyka, ktorý má sivo-ružovú farbu sliznice, má na hrote a chrbte zamatový vzhľad. Sliznica, ktorá je pevne spojená so svalovým podkladom, má početné výbežky – jazykové bradavky – **papily**. Valachovič (1975) podľa tvaru rozoznáva papily:

- nitkovité, ktoré sú najpočetnejšie,
- hubovité, viditeľné voľným okom ako drobné červené bodky,
- listovité, pri okrajoch jazyka,
- ohradené, zoskupené pozdĺž hraničnej brázdy ako gombičkovité útvary, je ich 8 – 12.

V stenách papíl sú **chuťové poháriky**, v ktorých sú zmyslové chuťové bunky. Chuťové poháriky sa skladajú z vlastných buniek zmyslových a podporných. Chuťové pocity vznikajú len z látok rozpustených vo vode a slinách. *Sladkosť* sa vníma hrotom jazyka, *kyslosť a slanosť* okrajmi jazyka po stranách a *horakosť* sa vníma na koreni jazyka (Príloha 6).

V mladšom veku pozorujeme väčšie množstvo chuťových pohárikov ako v dospelosti. Strata chuti sa nazýva ageusia.

5.1.2| Pery

Pery (labia) tvoria svalové vlákna popretkávané elastickým tkanivom a bohaté zásobené nervami, vďaka ktorým sú pery mimoriadne citlivé.

Pery sú kožné záhyby, ktoré ohraničujú ústnu štrbinu a spájajú sa v ústnych kútikoch. *Horná pera* (labiumsuperius) siaha nahor až k základu nosa, do strán k nosoperným ryhám, *dolná pera* (labiuminferius) siaha k ryhe brado-pernej.

Vonkajšiu plochu pier pokrýva koža, vnútornú sliznica. Na perách nie sú chlpý, potné a mazové žľazy. Voľný okraj pier sa vyznačuje výraznou červenou farbou, lebo krycí epitel neobsahuje pigment, je málo zrohovatený, a preto farba krvi dobre presvitá. Pri nedokrvenosti sú pery bledé.

5.1.3| Sánka

Sánka (mandibula) je jedinou pohyblivou kosťou lebky. Je to najväčšia, najsilnejšia kosť tváre a má oblúkovitý tvar. Sánka sa pôvodne zakladá ako párová kosť, ale v priebehu druhého roku života zrastá do nepárovej kosti. Na sánke rozoznávame:

- telo (corpus mandibulae),
- párové rameno (ramusmandibulae).

Ramená sánky sa spájajú s telom pod tupým uhlom ($120^\circ - 125^\circ$). Telo sánky je ohnuté do tvaru „U“ – do tvaru podkovy. Vpredu vybieha u človeka do bradovej vyvýšeniny a má ložiskový základ na dolné zuby.

Rameno sánky vybieha do dvoch výbežkov: predného – *svalového* a zadného – *kĺbového*, ktorý má vajcovitú hlavičku na kĺbové spojenie so spánkovou kosťou (Borovanský 1960).

5.1.4| Mäkké podnebie

Mäkké podnebie (palatummolle, vellumpalatinum) predstavuje pokračovanie tvrdého podnebia a tvorí zadnú tretinu ústnej dutiny. Jeho podkladom je väzivová blana, na ktorú je pripojených niekoľko svalov, ktoré umožňujú pohyb mäkkého podnebia, predovšetkým zdvíhač mäkkého podnebia a napínač mäkkého podnebia. Voľný zadný okraj mäkkého podnebia ohraničuje spolu s koreňom jazyka vchod do hltana – hltanovú úžinu.

Z voľného okraja mäkkého podnebia vybieha uprostred valcovitý **čapík – uvula** a k bokom sa tiahnu dve sliznicové riasy:

- oblúk podnebnójazykový,
- oblúk podnebnohltanový.

Medzi týmito podnebnými oblúkmi a koreňom jazyka vzniká trojuholníkový priestor, v ktorom sú uložené *podnebné mandle* (Valachovič 1973).

Mäkké podnebie je kryté sliznicou dvojakého druhu. Spodnú plochu smerujúcu do dutiny ústnej pokrýva mnohvrstvomý dlaždicový epitel, hornú plochu podnebia, obrátenú do nosohltana, tvorí cylindrický riasinkový epitel.

5.2| Fyziológia pohyblivých artikulačných orgánov

5.2.1| Jazyk

Jazyk je dôležitý orgán reči a orgán potrebný na dôkladné spracovanie potravy v ústnej dutine. Jednou z hlavných činností jazyka pri jedení je posúvanie potravy k zubom, ktoré ju požujú a sformovanie zmäknutej potravy do sústa (bolusu) pripraveného na prehltnutie. Pripravený hlt obaľuje slinami a posunie do hltanovej úžiny, čo vyvolá **hltací reflex**. Jazyk pritom vykoná celý rad krúživých pohybov a pohybov smerom nahor a nadol. Po splnení tejto úlohy jazyk tlačí bolus do hltana, do zadnej časti ústnej dutiny, odkiaľ sa po prehltnutí dostane do pažeráka a žalúdka.

Pohyblivosť jazyka sa uplatňuje nielen pri formovaní sústa a jeho prehltnutí, ale aj pri tvorbe niektorých hlások. Jazyk má pri artikulácii najaktívnejšiu úlohu. Špecifické usporiadanie jeho svalových vlákien mu umožňuje vykonávať rozličné zmeny polohy a zmeny tvaru, a tak meniť aj objem ústnej dutiny. Pohybuje sa buď vpred a nahor – tým sa ústna dutina zmenšuje, alebo dozadu a nahor, čím sa ústna dutina zväčšuje (Sovák 1989).

Podľa spôsobu dotyku s podnebíom tvorí úplný alebo neúplný záver alebo úžinu, pričom hrotom môže vykonávať kmitavé pohyby.

Jazyk vytvára pri artikulácii rozmanité druhy prekážok, pri prekonávaní ktorých vytvára artikulačný výdychový prúd zvuky rozličného charakteru. Sú to rozličné druhy šumov (explózia, trenie) a ich kombinácie so znením hlasu a znením rezonancie nosovej dutiny. Neutrálna poloha jazyka je jeho poloha v spodnej časti ústnej dutiny. Z nej sa môže dvíhať smerom:

- dopredu,
- dozadu,
- nahor,
- nadol.

Najviac je zamestnaný konček jazyka. Pri fonematickom opise artikulácie používame na označenie postavenia končeka jazyka tieto termíny aj ako ich uvádza Dvončová, Nádvoříková (1975):

- postavenie apikálne (končekové),
- postavenia kakuminálne,
- postavenie retroflexné.

Pri apikálnom postavení sa jazyk dotýka podnebnjej klenby hornou plochou končeka, pri kakuminálnom postavení sa jazyk stavia kolmo k podnebnjej klenbe ostrím, pri retroflexnom postavení sa jazyk zohne končekom smerom do vnútra ústnej dutiny a dotýka sa podnebnjej spodnou plochou končeka.

Dvončová (1980) uvádza štyri spôsoby artikulácie jazyka:

- apikálna (končeková),
- dorzálna (chrbtová),
- koronálna (okrajová),
- radixová (koreňová).

Jazyk sa zúčastňuje pri artikulácii každej samohlásky a spolupracuje pri tvorení všetkých spoluhlások, okrem B, F, M, P, V. Niektorí znalci v obore ľudskej reči tvrdia, že ženský jazyk je pohyblivejší ako mužský.

5.2.2| Pery

Pery sa aktívne na tvorení reči zúčastňujú v menšej miere ako jazyk. Dolná pera je pri reči pohyblivejšia a aktívnejšia ako horná. Pri mnohých hláskach majú pery takzvanú neutrálnu polohu. Veľkú účasť majú pery pri tvorení perných spoluhlások, ako sú B, M, P, pernozubných V, F, ale aj niektorých ďalších (Mistrík 1984). Činnosť pier je veľmi mnohotvárna. Pri artikulácii majú význam tieto pohyby:

- **zaostrovanie** – usporiadanie kútikov na boky a predlžovanie pernej štrbiny vo vodorovnom smere, pričom sa často zmenšuje perný otvor vo zvislom smere,
- **zaokrúhľovanie** – skracovanie pernej štrbiny vo vodorovnom smere, prevažne sprevádzané zväčšovaním perného otvoru v zvislom smere. Perná štrbina sa z pretiahnutej elipsy mení na elipsu a môže sa podobou priblížiť až ku kružnici.

Zaokrúhlené pery sa môžu:

- zvierat,
- otvárať,
- vyšpuľovať dopredu.

Horná a dolná pera môžu artikulovať aj nezávisle od seba tak, že dolná pera môže vytvárať úžinu s hornými rezákmi, pričom horná pera nevykazuje nijaký nápadný pohyb (Dvončová, Nádvorníková 1975).

Pery nám pomáhajú vysloviť päť samohlások – A, E, I, O, U. Je to spôsobené zmenou tvaru ústnej dutiny, v ktorej zvuky rezonujú. Skúste tvoriť súvislý zvuk a potom pohybujte perami a meňte tvar ústnej dutiny. Počujete rozdiely vo vytvorenom zvuku?

5.2.3| Sánka

Sánka vykonáva pohyby buď zhora dolu, alebo vpred, vzad, prípadne do strán (Sovák 1989).

Horná čeľusť zvierá so sánkou tzv. **čelustový uhol**, ktorý sa pri rečovom prejave neprestajne mení podľa toho, ako sa sánka približuje alebo oddaluje od hornej čeľuste. Pre optickú oporu majú zmeny čelustového uhla značný význam. Sánka zväčša sleduje smer pohybu jazyka k podnebnnej klenbe (Dvončová, Nádvorníková 1975). Čelustový uhol je rôzne veľký pri vyslovovaní rôznych hlások. Ústa sa viac otvárajú pri dôraze a zvyšovaní rečovej hlasitosti. Pre niektoré hlásky je typický posun sánky dozadu – hlásky F, V.

5.2.4| Mäkké podnebie

Mäkké podnebie je pohyblivá clona, ktorá sa zúčastňuje na zmenách tvaru ústnej dutiny a hltanovej úžiny. Striedavo uzatvára nosohltan (pri prehltaní) alebo ústnu dutinu (pri dýchaní) od hltanu (Valachovič 1975). Primárnou funkciou mäkkého podnebia je zabráňovať vstupu potravy do nosa pri prehltaní. Jeho účasť na rečovom procese vyplýva z jeho schopnosti dvíhať sa alebo spúšťať a týmto pohybom výdychovému prúdu zabráňovať alebo umožňovať vstup do nosovej dutiny. Prechodom výdychového prúdu cez nosovú dutinu vzniká rezonancia tejto dutiny. Tá dodáva istým hláskam ich výrazný akustický charakter – hlásky M, N, Ň (Dvončová, Nádvorníková 1975).

Podnebie vykonáva dôležitú činnosť, lebo dvojice spoluhlások M – B, N – D, Ň – Ď existujú len na základe toho, či podnebie pustí výdych cez nos alebo nie (Mistrík 1984).

Nedomykavosť podneбноhltanového záveru, ak dosiahne väčší stupeň, prejaví sa nepriaznivo na artikulácii nenosových hlások, lebo má za následok nazalizáciu, t. j. prítomnosť nosového zafarbenia, spôsobovaného nežiaducim vznikom rezonancie nosovej dutiny.

Mäkké podnebie, tým že je zakončuje podnebnú klenbu, vytvára zároveň podklad na vytvorenie záveru alebo úžiny zadnou časťou chrbta jazyka pri artikulácii niektorých hlások – K, G, CH (Dvončová, Nádvorníková 1975).

Mäkké podnebie sa pohybuje v rozmedzí asi 12 – 15 mm dozadu po vzostupnej čiare.

Uvula, ktorá v pokoji visí voľne nadol, sa počas podneбноhltanového uzáveru kontrahuje a ohne dozadu (Kerekrétiová 1993).

6| Metódy na rozvoj jemnej motoriky artikulačných orgánov v predškolskom veku

Predškolské obdobie trvá od 3. roka do 6. roka života dieťaťa.

Dieťa je v tomto veku veľmi pohyblivé, stále zamestnané nejakou hrou – je v činnosti, je zvedavé, aktívne skúma svoje okolie, dobehne sa pozrieť na zaujímavé veci, obzerá, dotýka sa ich, ohmatáva, skúma, pozoruje, počúva atď. Hra je hlavnou prevládajúcou činnosťou predškolského veku. Prostredníctvom nej sa dieťa zoznamuje s okolitým svetom, v hre veci skúma, experimentuje s nimi a získava tak nové skúsenosti. Hra je najvýznamnejším nástrojom jeho osobného vyspievania. Preto aj pomôcky na rozvoj oromotoriky by mali byť pre deti zaujímavé a hlavne rôznorodé, pretože ide o dlhodobé opakovanie toho istého pohybu. Pri nácviku oromotoriky nevystačíme len s opisom daného pohybu, ale dieťaťu treba pohyb aj názorne ukázať.

Pedagogický zamestnanec určite uvíta rôzne pomôcky, ktoré môže využívať v predškolskom zariadení na rozvoj oromotoriky. S pomôckami môžu deti manipulovať samostatne alebo sa môžu hrať v skupine.

Niektoré pomôcky môžu učitelia využívať v interiéri aj exteriéri a tým počas celého dňa nepriamo podporovať rozvoj motoriky artikulačných orgánov. Pomôcky ktoré môžeme využiť v materskej škole (Príloha 7) sú napríklad:

- A. logopedkovia – maňušky,
- B. med, lekvár, ... – používa sa na potretie miesta, ktorého sa má jazyk dotknúť,
- C. logopedický koberec,
- D. logopedické kvarteto,
- E. logopedické pexeso,
- F. reálne fotografie s názorným pohybom,
- G. bublifuk – slúži na zošpúlenie pier,

- H. vrtuľky – slúžia na cvičenie ústnej motoriky, správne dýchanie, zošpúlenie pier,
- I. zábavné slamky – pomáhajú pri súlade pier, líc a čeluste, trénujeme nimi aj špúlenie úst,
- J. flauta – slúži na vytvorenie perného uzáveru, zaokrúhľovanie pier a správne dýchanie,
- K. videokazety – dieťa na obrazovke vidí znázornený pohyb,
- L. magnetofónové kazety s pesničkami, básničkami,
- M. logopedické zrkadlo – dieťa robí pred zrkadlom rôzne grimasy,
- N. logopedické rozprávky – Príloha 8.

Rozprávky môžeme doplniť aj o obrázkový materiál a deťom rozprávame príbeh pomocou obrázkov. Pre deti je to oveľa atraktívnejšie. Učiteľ môže logopedické rozprávky zaradiť do ranného kruhu pri zvitani detí, alebo keď deti ležia na ležadlách a pripravujú sa na popoludňajší spánok.

6.1| Charakteristika metodiky *Zajko Japi*

Učiteľ vo výchovno-vzdelávacom procese môže využívať rôzne metódy a techniky, aby zefektívnil prácu vo vzdelávaní detí. Jednou je aj metodika *Zajko Japi*, ktorá slúži na rozvoj motoriky artikulačných orgánov u detí.

Metodika je určená pre deti od 3. rokov až po mladší školský vek. Metodika sa skladá sa z troch častí. V prvej časti sa nachádzajú veľmi jednoduché cvičenia jazyka, pier a sánky (jednoduché izolované pohyby), ktoré vychádzajú z prirodzených pohybov dieťaťa. V druhej časti sú už cvičenia spomínaných orgánov náročnejšie (zložitejšie izolované pohyby). Stále tu však ide len o jeden pohyb jazyka, pier a sánky, ktorý si však vyžaduje určitú zručnosť daného artikulačného orgánu. Aby dieťa vedelo určitú hlásku vyslovovať, je potrebná maximálna obratnosť a súhra celého artikulačného aparátu – jazyka, pier a sánky (napríklad pri hláske r), inak je výslovnosť danej hlásky nesprávna. Touto súhrou sa zaoberá metodika v tretej časti (sekvencie), ktorá je najnáročnejšia. Ide o spojenie dvoch, troch a štyroch izolovaných pohybov postupne za sebou do plynulého sledu. V metodike sú všetky pohyby fotograficky

znázornené. *Zajko Japi* sa skladá z troch častí, ktorých náročnosť sa postupne zvyšuje:

Prvá časť – jednoduché izolované pohyby

10 cvičení na rozvoj pohyblivosti jazyka,

6 cvičení na rozvoj pohyblivosti pier,

4 cvičenia na rozvoj pohyblivosti sánky.

Druhá časť – zložitejšie izolované pohyby

8 cvičení na rozvoj pohyblivosti jazyka,

6 cvičení na rozvoj pohyblivosti pier,

2 cvičenia na rozvoj pohyblivosti sánky.

Tretia časť – sekvencie

5 cvičení s dvomi sekvenciami ,

2 cvičenia s tromi sekvenciami,

2 cvičenie so štyrmi sekvenciami.

Efektivita tretej časti:

- v prvom cvičení ide o spojenie pery a sánky, ktoré je dôležité pri artikulácii hlások P, B, M,
- v druhom cvičení ide o spojenie pery a pery, ktoré je dôležité pri artikulácii ostrých (C, S, Z, DZ) ,tupých (Č, Š, Ž, DŽ) sykaviek a ich vzájomnom prechode,
- v treťom cvičení ide o spojenie jazyka a sánky, ktoré je dôležité pri artikulácii T, D, N, R, L,
- v štvrtom cvičení ide o spojenie jazyka a sánky, ktoré je dôležité pri artikulácii palatálnych hlások Ť, Ď, Ň a hlásky J,
- v piatom cvičení ide o spojenie jazyka s jazykom, ktoré je dôležité pri artikulácii hlásky L,
- v šiestom cvičení ide o spojenie jazyka, pier a sánky, ktoré je dôležité pri artikulácii tupých sykaviek,
- v siedmom cvičení ide o spojenie pier, jazyka a pier, ktoré je dôležité pri predchádzaní vzniku špecifických asimilácií (prechodu ostrej sykavky na tupú a naopak),
- v ôsmom cvičení ide o spojenie pier, sánky, jazyka a pier, ktoré je dôležité pri artikulácii ostrých sykaviek,

- v deviatom cvičení ide o spojenie jazyka, pier, jazyka a pier, ktoré je dôležité pri artikulácii ostrých sykaviek a hlásky R.

Sekundárne sa v metodike rozvíja grafomotorika, ktorej náročnosť sa postupnosťou úloh zvyšuje. Trojročné deti môžu do metodiky len čmárať a opakovať pohyb, ktorý je vyobrazený na fotografií. Staršie deti už plnia grafomotorické úlohy podľa metodických pokynov.

6.2| Aplikácia metodiky Zajko Japi

Metodika *Zajko Japi* sa realizuje počas troch mesiacov jedenkrát týždenne. Pedagogický zamestnanec ju môže realizovať v rámci rozvoja rečovej výchovy.

Pracovný postup:

1. **Nadviazanie kontaktu pri prvom sedení** – voľný rozhovor (ako sa voláš, koľko máš rokov, čo ste teraz robili v triede, ...) v skupinovej aj individuálnej forme.
2. **Oboznámenie sa s pracovným materiálom (pomôckami pre každé dieťa)** – drevená špachtľa, mäkká ceruzka, nálepka praváčka (deťom ho nalepíme na pravú ruku, aby pri niektorých pohyboch vedeli odkiaľ majú začať cvičiť).

T: *Deti, kto z Vás už videl zajčika?*

D: Predpokladáme, že deti zajčika videli či už na obrázku, alebo živého a ich odpoveď bude kladná.

T: *Tak a dnes k Vám do škôlky priskákal jeden zajko. Pozrite, tu je (ukážka zajka na špajdli) a volá sa Japi. Chceli by ste sa s ním zahrať?*

D: Opäť predpokladáme, že odpoveď detí bude kladná.

T: *Ja Vám musím však niečo prezradiť. Tento náš zajko Japi sa najradšej hrá s jazýčkom, perami a sánkou (názorná ukážka príslušných artikulačných pohybov terapeutom). Keď sa unaví, zoberie si ceruzku a niečo pekné si nakreslí. Tak čo ideme sa s ním zahrať?*

D: Očakávame kladnú odpoveď.

3. Jadro terapeutického sedenia

1. časť

- trvá 4 týždne,
- na prvej hodine učiteľ preberá a predvádza 5 PL (pracovný list) a motivačne komentuje všetky cvičenia,
- na druhej hodine sa preberá 5 starých PL + 5 nových PL,
- na tretej hodine sa preberá 10 starých PL + 5 nových PL,
- na štvrtej hodine sa preberá 15 starých PL + 5 nový PL,
- od druhej hodiny si deti postupne podávajú špajdlu so zajkom Japim (alebo hračku zajačika), pričom už sami komentujú prebrané PL podľa obrázkov v pracovnom zošite, čo zajko robí a vykonávajú príslušný pohyb artikulačného orgánu,
- oromotorický pohyb sa opakuje trikrát,
- deti dokreslia dva pracovné listy v MŠ a tri pracovné listy im ostávajú na domácu úlohu v danom týždni.

2. časť

- trvá 4 týždne,
- na prvej hodine učiteľ preberá a predvádza 4 PL (pracovný list) a motivačne komentuje všetky cvičenia,
- na druhej hodine sa preberá 4 starých PL + 4 nových PL,
- na tretej hodine sa preberá 8 starých PL + 5 nových PL,
- na štvrtej hodine sa preberá 13 starých PL + 5 nový PL,
- od druhej hodiny si deti postupne podávajú špajdlu so zajkom Japim (alebo hračku zajačika), pričom už sami komentujú prebrané PL podľa obrázkov v pracovnom zošite, čo zajko robí a vykonávajú príslušný pohyb artikulačného orgánu,
- oromotorický pohyb sa opakuje trikrát,
- zavádzame a rozvíjame pojmy: hore, dolu, vpravo, vľavo (zajko sa pozerá),
- deti dokreslia dva pracovné listy v MŠ a tri pracovné listy im ostávajú na domácu úlohu v danom týždni.

3. časť

- trvá 4 týždne,

- na prvej hodine sa preberá prvých 6 pracovných listov (PL) so sekvenciami,
- na druhej hodine sa preberá 6 starých PL + 1 nový PL so sekvenciami,
- na tretej hodine sa preberá 7 starých PL + 1 nový PL so sekvenciami,
- na štvrtej hodine sa preberá 8 starých PL + 1 nový PL so sekvenciami,
- tvorba súvetí pomocou obrázkov,
- sekvencie sa opakujú trikrát,
- deti dokreslia jeden pracovný list v MŠ a jeden im ostáva na domácu úlohu v danom týždni.

4. Zhodnotenie – záver terapeutickkej hodiny

Deti za prácu pochválime, pripomenieme im, čo majú na domácu úlohu a rozdáme sladkú odmenu, nálepku, pečiatku, ...

Jedna terapeutická hodina v skupinovej terapii trvá cca 25 minút; v individuálnej je to kratšie, cca 15 minút. Metodiku môže učiteľ realizovať:

- so všetkými deťmi v triede (čo je efektívne aj pri zmiešaných triedach),
- v interiéri aj exteriéri – pri pobyte v prírode,
- v dopoludňajších aj odpoľudňajších hodinách,
- 2-krát za sebou s časovým odstupom 2 mesiacov (aby si dieťa oddýchlo od nácviku pohybov a mala šancu si dané pohyby zautomatizovať).

Záver

Učebný zdroj bol vytvorený k vzdelávaciemu programu *Rozvoj komunikačných zručností ako súčasť pedagogickej diagnostiky a ich následná prevencia u detí predškolského veku*, ktorého cieľom je oboznámiť pedagogických zamestnancov predprimárneho vzdelávania ako efektívnejšie pracovať s dieťaťom v materskej škole a to v oblasti pedagogickej diagnostiky – posúdenia úrovne rozvoja reči, jej výslovnosti a využívať nové stratégie rozvoja jemnej motoriky artikulačných orgánov.

Metodický materiál bude využiteľný predovšetkým ako teoretický manuál, ktorý:

- identifikuje vývin detskej reči podľa jazykových rovín,
- poukazuje na rizikové časové horizonty vo vývine detskej reči,
- definuje časové obdobie vývinu hlások,
- analyzuje najčastejšie druhy narušenej komunikačnej schopnosti v predškolskom veku,
- poskytuje metodický materiál na pedagogickú diagnostiku komunikačných zručností v predškolskom veku,
- špecifikuje pojem jemná motorika artikulačných orgánov,
- charakterizuje z hľadiska anatómie a fyziológie artikulačné orgány,
- poskytuje možné metódy na rozvoj jemnej motoriky artikulačných orgánov v predškolskom veku,
- podrobne opisuje metodiku *Zajko Japi*.

Zoznam bibliografických odkazov

1. ANTUŠEKOVÁ, A., 1995. *Preventívna logopedická starostlivosť*. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-00868-7.
2. BEDNÁŘOVÁ, J. a V. ŠMARDOVÁ, 2015. *Školská zrelosť*. Brno: Edika. ISBN 978-80-266-0049-7.
3. BEDNÁŘOVÁ, J. a V. ŠMARDOVÁ, 2011. *Diagnostika dítěte předškolního věku*. Brno: Computer Press. ISBN 978-80-251-1829-0.
4. BOROVANSKÝ, L., 1960. *Anatomie*. Praha: SZN.
5. BRIERLY, J., 1996. *7 prvních let života rozhoduje*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-109-6.
6. CEHULOVÁ, L., 2001. *Hodnotenie a význam oromotoriky u detí predškolského veku: diplomová práca*. Bratislava: Univerzita Komenského.
7. CEHULOVÁ, L., 2003. *Ako pracovať s deťmi s poruchami reči v predškolských zariadeniach: rigorózna práca*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa.
8. CZEFAŁVAY, Z., 1995. *Diagnostika afázie*. In: LECHTA, V. a kol. *Diagnostika narušenej komunikačnej schopnosti*. Martin: Osveta. ISBN 80-88824-18-4.
9. DROBNÝ, I. a M. DROBNÁ, 1998. *Biológia dieťaťa 2*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-0046-2.
10. DVONČOVÁ, J., 1980. *Fyziologická fonetika*. Bratislava: SPN.
11. DVONČOVÁ, J. a V. NÁDVORNÍKOVÁ, 1977. *Diagnostika a odstraňovanie dyslálie*. Bratislava: SPN.
12. DVONČOVÁ, J. a V. NÁDVORNÍKOVÁ, 1975. *Fonetika a metodika nápravy chybnéj výslovnosti*. Bratislava: SPN.
13. HENRICZIOVÁ, J., 1998/99. *Starostlivosť a reč detí v MŠ*. In: *Predškolská výchova*. Roč. 53, č. 3. ISSN 0032-7220.

14. HOLLÁ, L., 2005. *Zajko Japi*. Prievidza: Maquita. ISBN 80-88936-92-6.
15. HORŇÁKOVÁ, K. a kol., 2005. *Kniha o detskej reči*. Bratislava: Slniečko. ISBN 80-969074-3-3.
16. KEKLIČKOVÁ, I., 2001/02. Vady reči. In: *Predškolská výchova*. Roč. 56, č. 6, s. 14 – 17, ISSN 0032-7220.
17. KEREKRÉTIOVÁ, A., 1993. *Orofaciálny rázštep v klinicko-logopedickej praxi*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-0282-1.
18. KROŠLÁKOVÁ, T. a E. ZAŤKOVÁ, 1996/97. Logopedická starostlivosť v MŠ. In: *Predškolská výchova*. Roč. 51, č. 2. ISSN 0032-7220.
19. KUTÁLKOVÁ, D., 1996. *Logopedická prevence*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-115-0.
20. KUTÁLKOVÁ, D., 2002. O detskej reči. *Není ti rozumět – Dyslalie*. In: *Rodina a škola*. Roč. 49, č. 4. ISSN 0231-6463.
21. KUTÁLKOVÁ, D., 2005. *Vývoj detskej reči krok za krokom*. Praha: Grada Publishing. ISBN 80-247-1026-9.
22. LECHTA, V. a kol., 1995. *Diagnostika narušenej komunikačnej schopnosti*. Martin: Osveta. ISBN 80-88824-18-4.
23. LECHTA, V., 1990. *Logopedické repetitórium*. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-00447-9.
24. LECHTA, V., 2000. *Symptomatické poruchy reči*. Bratislava: UK. ISBN 80-223-1395-5.
25. LINC, R. a J. FLEISCHMANN, 1973. *Anatomie človeka 2*. Praha: SPN.
26. LINC, R. a J. FLEISCHMANN, 1958. *Anatomie pohybového ústrojenství*. Praha: SZN.
27. MICHALÍKOVÁ, Z., 2001/02. Možnosti práce s deťmi predškolského veku pro dobrý start v prvej triede. In: *Predškolská výchova*. Roč. 56, č. 6. ISSN 0032-7220.
28. MIKULAJOVÁ, M., 1995. Diagnostika narušeného vývinu reči. In: LECHTA, V. a kol. *Diagnostika narušenej komunikačnej schopnosti*. Martin: Osveta. ISBN 80-88824-18-4.
29. MIKULAJOVÁ, M. a I. RAFAJDUSOVÁ, 1993. *Vývinová dysfázia: špecificky narušený vývin reči*. Bratislava: Marína Mikulajová – Iris Rafajdusová. ISBN 80-900445-0-6.

30. MISTRÍK, J., 1984. *Jazyk a řeč*. Bratislava: Mladé letá.
31. MLČOCHOVÁ, M. a R. ŠMARDA, 1999. *Šimonovy pracovní listy 10*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-289-0.
32. ONDRUŠOVÁ, E., 1998/99. Logopedická starostlivost v MŠ (Dyslália). In: *Naša škola*. Roč. 2, č. 2. ISSN 1335-2733.
33. POSPÍŠIL, M. F., 1998. *Biológia človeka 1*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-1000-X.
34. PŘINOSILOVÁ, D. 1999/2000. Připravenost pro školu. In: *Předškolná výchova*. Roč. 54, č. 4. ISSN 0032-7220.
35. SOVÁK, M., 1989. *Logopedie předškolního věku*. Praha: SPN.
36. SOVÁK, M., 1978. *Uvedení do logopedie*. Praha: SPN.
37. VALACHOVIČ, A. a R. PĚGRÍM, 1975. *Anatómia a fyziológia človeka*. Martin: Osveta.
38. VAŠEK, Š., 1995. *Špeciálno-pedagogická diagnostika*. Bratislava: SPN. ISBN 80-08-02056-3
39. VYŠTEJN, J., 1990/91. Význam předartikulačního cvičení. In: *Předškolná výchova*. Roč. 45, č. 9, s. 8 - 9. ISSN 0032-7220.
40. ZELINKOVÁ, O., 2001. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. Praha: Portál. ISBN 80-7178-544-X.

Prílohy

Príloha 1

Tabuľky vývinu reči podľa jazykových období

(autor tabuliek L. Hollá, In: Lechta, V. 1995, Horňáková, K. 2005)

OBDOBIE PRAGMATIZÁCIE (0. – 1. ROK)		
Približný vek	Dosiahnutá úroveň	Možnosti stimulácie
0	reflexný krik	Nenecháme dieťa prídlho kričať
3. týždeň	reakcia sacími pohybmi na hlas matky	
6. týždeň	emocionálny krik – vyjadrovanie pocitov	
2. – 3. mesiac	reakcie úsmevov na úsmev	
3. mesiac	komunikačný krik – krik ako privolávanie, pudové džavotanie, hrkútanie	
3. – 4. mesiac	odpovedanie hrkútaním na prihováranie matky, dieťa začína očami hľadať zdroj zvuku	Orientačné vyšetrenie sluchu
4. – 5. mesiac	reakcia na zvukové zafarbenie hlasu – najmä matky	Využívane rytmické riekanky, ktoré spájame s pohybom (ťapi – ťapi, baran, baran – buc, ...)
6. – 8. mesiac	napodobujúce džavotanie	Pri napodobňovaní by nás dieťa malo nielen počuť, ale aj vidieť
10. mesiac	„porozumenie“ reči – správna, zvyčajne motorická reakcia na pokyny, inštrukcie, zákazy a pod., experimentovanie so zvukmi	

OBDOBIE SÉMANTIZÁCIE (1. – 2. ROK)		
Približný vek	Dosiahnutá úroveň	Možnosti stimulácie
1. rok	jednoslovné vety s rôznou intonáciou v závislosti od emocionálno-vôľového zámeru, často tvorené duplikáciou jednoduchých slabík, dieťa na požiadanie ukáže, kde má niektoré časti svojho tela	Pomenovávať predmety, ktoré dieťa pozoruje
1. – 1,5. rok	určitým hláskam dáva komunikatívnu funkciu, výrazné zapojenie prozodických faktorov reči, ešte stále má mimoriadny význam neverbálno – predverbálna forma komunikácie	Hráme sa ako robia zvieratká
1,5. – 2. rok	dieťa objavuje hovorenie ako činnosť, „hrá sa“ so slovami: prvý vek otázok („kto je to ?, čo je to?) – substančný vek, dvojslovné vety tvorené telegrafickým štýlom, polovicu verbálnej produkcie tvoria podstatné mená, dieťa pozná okolo 200 slov, ukáže niektoré časti tela aj na svojej bábike	Trpezlivo odpovedáme na vecné „Čo je to?“ Rozprávame sa „dospelou“ rečou. Rozprávame si rozprávky.

OBDOBIE LEXEMIZÁCIE (2. – 3. ROK)		
Približný vek	Dosiahnutá úroveň	Možnosti stimulácie
2. – 2,5. rok	dieťa začína pozvoľne ohýbať slová, vníma a diferencuje dištinktívne znaky niektorých foném z hľadiska znelosti (b – p), spôsobu artikulácie (k – o) a miesta artikulácie (f – g), uprednostňuje už verbálnu formu komunikácie, na konci tohto obdobia začína tvoriť aj viacslovné vety, pri komunikačnom neúspechu je frustrované (ak mu nerozumejú alebo nemajú čas na komunikáciu s ním)	Ak sa dieťaťu výslovnosť niektorých hlások nedarí, nenútime ho k opakovaniu, nenapomíname ho a netrestáme.
2,5 – 3. rok	zvyčajne už vie povedať svoje meno a priezvisko, chápe pojmy „ja – moje“ i rozdiel „malý – veľký“, ovláda výslovnosť cca 2/3 samostatných spoluhlások, dokáže pochopiť svoju úlohu komunikačného partnera a reagovať v nej špecificky podľa komunikačnej situácie, chápe pomenovanie časových pojmov (deň – noc), pozná približne 1000 slov	Pripravujeme dieťa, že čoskoro pôjde do materskej školy.

OBDOBIE GRAMATIZÁCIE (3. – 4. ROK)		
Približný vek	Dosiahnutá úroveň	Možnosti stimulácie
3. – 3,5. rok	dieťa dokáže povedať mená svojich súrodencov, výrazný kvalitatívny pokrok – chápanie obsahu slov, tvorba tzv. vyšších pojmov je často spojená tzv. fyziologickými ťažkosťami v reči, druhý vek otázok (prečo?, kedy?), tvorba súvetí	Dbáme na to, aby si dieťa svoje ťažkosti neuvedomovalo.
3,5. – 4. rok	charakteristické skvalitnenie morfológicko-syntaktickej jazykovej roviny, na konci tohto obdobia sa už zvyčajne nevyskytujú nápadné dysgramatizmy, čoraz suverénnejšia tvorba antonym, reprodukcia krátkej básničky, ovládanie až 80 % samostatných konzonantov, schopnosť nielen nadviazať konverzáciu ale aj úsilie ju udržať	Využívame rozprávky na prerozprávanie deja. Rozvíjame schopnosť fonematickej diferenciacie (had ssss, vlak šššš...).

OBDOBIE INTELEKTUALIZÁCIE (PO 4. ROKU ŽIVOTA)		
Približný vek	Dosiahnutá úroveň	Možnosti stimulácie
4. – 5. rok	verbálne prejavy by mali byť z gramatického hľadiska správne, čoraz presnejšia identifikácia farieb, ovládanie už cca 1 500 – 2 000 slov, pre foneticko-fonologickú rovinu je charakteristické pretrvávajúce nesprávne výslovnosti tzv. ťažkých hlások, v reči sa zvyčajne vyskytujú všetky slovné druhy	Hráme sa s obrázkami: dieťa má opísať dej na situačnom obrázku.
4. – 6. rok	verbálny prejav sa vo všetkých jazykových rovinách viac približuje reči dospelých, dieťa dokáže prijateľne vysvetliť, na čo sa používajú rozličné predmety dennej potreby, správne a v správnom poradí realizuje aj dlhé komplikované príkazy, rozpráva súvisle a spontánne o rozličných udalostiach, zreprodukuje aj pomerne dlhú vetu, výslovnosť by mala byť správna, môže sa vyskytnúť tzv. predĺžená fyziologická dyslália, koncom predškol. veku pozná cca 2 500 – 3 000 slov	V prípade nesprávnej výslovnosti vyhladáme logopéda.

Po 6. roku	verbálny prejav obsahom i zvukovo zodpovedá požiadavkám bežnej konverzačnej reči, v ďalšom vývine permanentné skvalitňovanie štylistickej stránky rečových prejavov, zlepšovanie sémantickej a pragmatickej roviny jazyka, schopnosť komunikovať primerane danej situácii (dieťa „vie, čo sa patrí“), osvojenie prozodických odtieňov jazyka, rozvoj regulačnej funkcie reči, správanie aj v zložitejších situáciách možno úspešne regulovať rečou a dieťa samé používa reč, ak chce regulovať dianie okolo seba, osvojenie grafickej podoby reči (čítanie, písanie), neskôr cudzích jazykov	
------------	---	--

Príloha 2

Vývin hlások podľa artikulačných okruhov

(autor tabuľky L. Hollá, In Lechta, V. 1995, Horňáková, K. 2005)

VEK DIEŤAŤA	ARTIKULOVANÉ HLÁSKY	SLOVNÁ ZÁSoba
8. mesiac – napodobujúce džavotanie	dieťa vydáva zvuky ktoré pripomínajú hlásky K, G, B, P, M	
12. – 18. mesiac	A, E, I, O, U, M, B, T, P - jednoslovné vety	1 – 16 slov
18. – 24. mesiac	D, N, V, F, K, J - dvojslovné vety - podstatné mená - prvý vek otázok „čo to je?“ - prvá gramatika (množstvo, prítomný čas – „tu a teraz“, dieťa hovorí v tretej osobe jednotného čísla)	50 slov
24. – 30. mesiac	H, G, S, C, Ľ, Ď, Ň - trojslovné vety - predložky – v, na, do - prídavné mená, slovesa - objavuje sa časovanie sloves – ja, ty, on.	300 – 500 slov
30. – 36. mesiac	Z, Č, Š - viacslovné vety - predložky – za, pod, pre, od, o, vedľa, po, - prvé súvetia – a, a potom, že, alebo, keď, tak, ...	1 000 slov
3. – 4. rok	Ž, L, R - druhý vek otázok – „prečo?, kedy?“ - POZOR na zajakávanie	1 500 slov
4. – 5. rok	možné pretrvávajúce nesprávne výslovnosti hlások Ľ, R, špecifické asimilácie sykaviek S/Š, C/Č, Z/Ž	2 000 slov
5. – 6. rok	pri nesprávnej výslovnosti hlások a špecifických asimilácií je potrebné vyhľadať pomoc u logopéda	3 000 slov

Príloha 3

Zoznam slov na vyšetrenie výslovnosti hlások

(autor tabuľky L. Hollá, In: Antušeková 1995)

Zoznam slov na vyšetrenie výslovnosti hlások	
P	pavúk, lopata, holub/ p , papuča
B	banán, huba, bábika , bubon /na konci slova neexistuje – spodobovanie/
M	maco, umýva, dom, mama
F	fajka, fúzy, ofina /na konci slova neexistuje/
V	vaňa, vojak, pivo, lev
T	tunel, telefón, auto, kohút
D	dom, dúha , jahoda, padák /na konci slova neexistuje – spodobovanie/
N	noha, pena, noviny, komín
S	sane, sedí, misa, pes
Z	zobák, zuby, koza, váza /na konci slova neexistuje – spodobovanie/
C	cibuľa, opica, valec
Š	šaty, uši, piše, myš
Ž	žaba, žemľa, lyže, kožuch /na konci slova neexistuje – spodobovanie/
Č	čokoláda, mačka, koláč
DŽ	džbán
R	ryba, rak, trúba, fúrik, pero, tanier, syr
L	lampa, píla, balón, tunel
Ť	ťava, uteká, loď/ť
Ď	delo, dievča, hodiny
Ň	nite, kone, peň
Ľ	lienka, chlieb, motýľ
J	jahoda, vojak, vajce, papagáj
K	kabát, motyka, oko, hák
G	guľa, gombík, vagón, tiger
CH	chlapec, mucha, orech, mach
H	huby, had, váha, ťahá
samohlásky	auto, päta, telefón, ihla, okno, ucho
dvojhásky	tanier, bocian, kôň, dievča, zemiaky, stôl

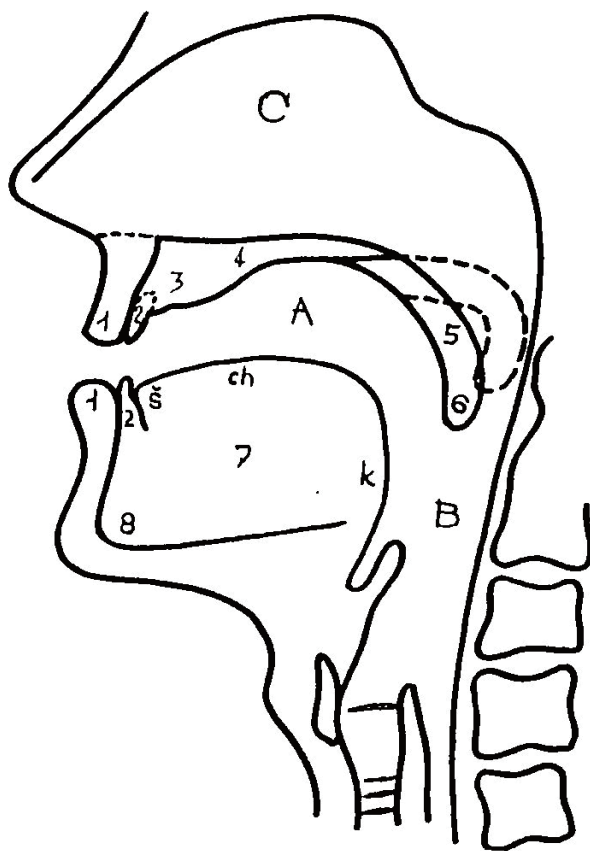
Príloha 4

Záznamový hárok na zoznam slov

(autor tabuľky Ľ. Hollá)

Záznamový hárok na zoznam slov			
hláska	začiatok slova	stred slova	koniec slova
P			
B			
M			
F			
V			
T			
D			
N			
S			
Z			
C			
Š			
Ž			
Č			
DŽ			
R			
L			
Ť			
Ď			
Ň			
Ľ			
J			
K			
G			
CH			
H			
samohlásky			
dvojhásky			

Príloha 5



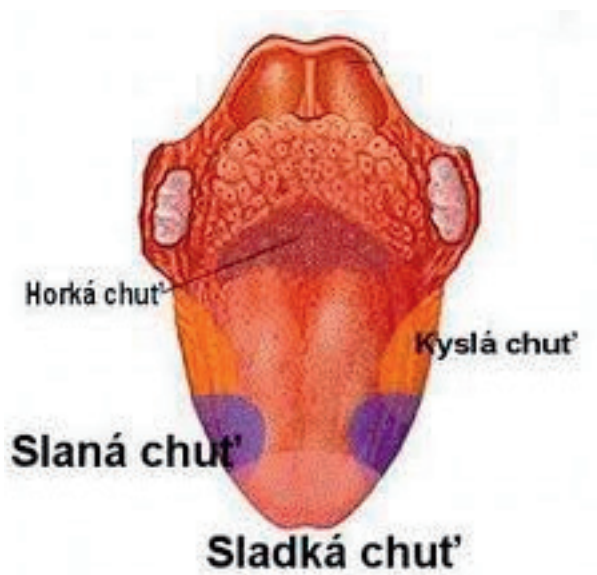
Obr. 1 Rez artikulačnými orgánmi (zdroj Kutáľková 1996)

Vysvetlivky:

A. ústna dutina, B. hrdelná dutina, C. nosová dutina;

1. pery, 2. zuby, 3. ďasná, 4. tvrdé podnebie, 5. mäkké podnebie, 6. čapík, 7. jazyk, š /špička, k /koreň, ch /chrbát jazyka, 8. dolná čeľusť

Príloha 6



Obr. 2 Chute jazyka

(zdroj: <http://www.bio-che.szm.com/chute.gif>)

Príloha 7

Pomôcky ktoré môžeme využiť v materskej škole

(zdroj voľne prístupné obrázky na internetovom portáli):

- A. <http://predskolak.eu/logopedia/5335-chlapec-blond-logopedko.html>
- B. <http://www.nomiland.sk/koberec-pocity-v-kruhu/>
- C. <http://www.nomiland.sk/emocie-fotografie/>
- D. <http://www.nomiland.sk/mimic-logopedicka-hra-s-ustami/>
- E. http://www.stockphotos.sk/image.php?img_id=11209582&img_type=1
- F. <http://veterniky.mackoviahracky.sk/giobas-451-vrtulky-s-drevenou/>

A.



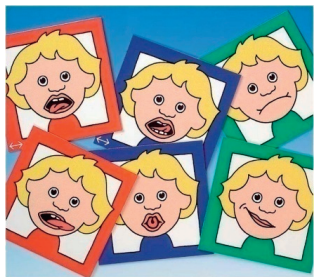
B.



C.



D.



E.



F.



Príloha 8

Rozprávka o jazýčku

(autor L. Hollá)

Deti sedia tvárou k učiteľke. Učiteľka hovorí: Žil raz jeden jazýček vo svojom krásnom malom domčeku. Ráno sa prebudil a išiel si otvoriť okienko. (jazyk sa vysúva vodorovne von z ústnej dutiny) Zistil, že vonku je krásny deň, tak vybehol dvermi rovno pred domček. Pozrel sa hore, či svieti slniečko (konček jazyka sa dvíha dohora), nuž ale ako tak skákal pred domčekom, zistil, že má všetko mokré. Pozrel dolu (konček jazyka sa spúšťa na dolnú peru a smeruje až na bradu). Júj, to sa jazýčku veľmi páčilo, a tak špliechal a špliechal (striedavé pohyby jazyka hore a dolu). Zrazu jazýček niečo počuje, je zvedavý, tak sa ide pozrieť, čo je to za rachot. Ide po chodníčku a čo vidí, na ceste sa pretekajú autá, jedno auto predbieha druhé (striedavé pohyby jazyka vpravo a vľavo). Ej tie autá sú ale nebezpečné, práve zbadal jazýček vedľa cesty mačičku, ktorá si akurát pochutnávala na sladkom mliečku (plynulé pohyby jazykom zdola nahor). Mačičkáááá, daj si pozor, kričal na ňu jazýček. Idú ku tebe rýchle autá. Mačička rýchlo skočila ku jazýčku a ten sa na nej poriadne smial. Bola celá špinavá od mliečka. Mačička sa rýchlo poobľizovala (končekom jazyka si obľizujeme hornú peru, potom dolnú peru a nakoniec si obľizeme celé pery do kruhu plynulým pohybom). A dokonca si očistila aj zúbky (končekom jazyka si obľizujeme horné zuby, potom dolné zuby a nakoniec si obľizeme celé zuby do kruhu plynulým pohybom). Zrazu obaja zbadali hojdačku. Utekali k nej a už sa aj hojdajú (striedavo pery špúlime dopredu a usmievame sa bez toho, aby nám bolo vidno zuby). A teraz sa rozhojdali vysokoóóó (striedavo pery špúlime dopredu a usmievame sa, aby nám bolo vidno zuby). Jééj tam idú koníky, poďme sa povoziť (mlaskáme končekom jazyka na tvrdom podnebí). Ako tak cválali na koni, po ceste stretli žabku, ktorá sa s nimi takto porozprávala (striedavo nafúkne raz pravé líce potom ľavé a nakoniec obidve). Prezradila im, že dnes do mestečka príde cirkus a bude tam aj opica, ktorá bude robiť samé nezbedné kúsky (striedavé pohyby sánkou doprava a doľava) a krokodíl, ktorý rozpráva iba klepaním zúbkov (cvakáme zubami). Jazýček s mačičkou

už boli z celého dňa veľmi unavení, tak išli spinkať do svojich domčekov a dohodli sa, že ráno sa stretnú pred cirkusom. A ešte si zakývali (*rýchle, plynulé pohyby jazykom zdola nahor*).

Príloha 9

Pomôcky využívané v logopedickej poradni na rozvoj oromotoriky
(autor L. Hollá)



Príloha 10

Ukážka jedného pracovného listu z metodiky *Zajko Japi*

(zdroj L. Hollá)

